

16

HVIDE KRIST

TVÆRFAGLIGT PERSPEKTIV
PÅ THORVALDSENS KIRKEVÆRKER

Af

MARGRETHE FLORYANPH.D., MUSEUMSINSPEKTØR
VED THORVALDSENS MUSEUM
OG TIDLIGERE POSTDOC VED
AFDELING FOR KIRKEHISTORIE,
KØBENHAVNS UNIVERSITET

Thorvaldsens Kristus-statue i Vor Frue Kirke repræsenterer et kirkekunstnerisk nybrud, konkluderer museumsinspektør, ph.d., Margrethe Floryan i sit postdoc-projekt Skulptur, betydning og eksistens: Bertel Thorvaldsens kirkeværker, der blev gennemført i 2015-2018 i et samarbejde mellem Thorvaldsens Museum og Københavns Universitet med støtte fra Ny Carlsbergfondets Forskningsinitiativ.

I årene 1829 og 1848 blev der i København afholdt to markante indvielser som havde billedhuggernavnet Bertel Thorvaldsen og hans kunst i centrum. Det gjaldt gudstjenesten i den genopførte Vor Frue Kirke i København pinse-dag 1829, og det gjaldt åbningen af Thorvaldsens Museum 17. september 1848. Siden er Thorvaldsen blevet den danske kunstner der ubetinget er skrevet mest om og forsket mest i. Til næste år er det 250-året for hans fødsel, og det markeres på mange forskellige måder, ikke mindst på Thorvaldsens Museum. En tværfaglig studie om hans ikoniske *Kristus-statue* og samlede værkkompleks i Vor Frue Kirke nærmer sig sin afslutning og planlægges udgivet til den runde dag, 19. november 2020.

“
*Ingen af Thorvaldsens
 øvrige bestillingsopgaver
 antog samme omfang endsige
 samme kompleksitet som
 udsmykningen af Vor Frue
 Kirke i København*
 ”

Bertel Thorvaldsens skulpturer Kristus og apostlene i Vor Frue Kirkes hovedskib, kor og apsis – i adventstiden. Kirken er en langkirke, med apostelstatuerne placeret i to rækker à seks statuer foran hovedskibets piller. Peter og Paulus står nærmest *Kristus-statuen*. Paulus, der først blev omvendt efter Jesu død, erstatter Judas Iskariot, disciplen der forrædte Jesus.
 Foto: Jakob Faurvig 2018

Alterpartiet i Vor Frue Kirke med Thorvaldsens monumentale *Kristus-statue*. Som traditionen byder, er kor og apsis let forhøjet i forhold til den øvrige del af kirken, med *Dåbsenglen* og alteret som de to mest betydende steder i kirken. *Kristus-statuen* i den tempellignende niche over alteret er ledsaget af tre Bibel-indskrifter der henviser til Jesus som Guds søn, Jesu jordiske virke og hans missions- og dødsbefaling til apostlene. Foto: Jakob Faurvig 2018

Kirkeværkerne

Igennem hele sin karriere beskæftigede Bertel Thorvaldsen sig med den bibelske motivkreds i relieffer og statuer, som fik en blivende plads i kirker og kapeller i Danmark såvel som i flere andre lande på det europæiske kontinent. Ingen af hans øvrige bestillingsopgaver antog samme omfang end sine samme kompleksitet som udsmykningen af Vor Frue Kirke i København. Samlet set består udsmykningen af knap tredive statuer og relieffer, de fleste i marmor. To af værkerne pryder facaden. Både i København og internationalt vakte projektet betydelig opmærksomhed.¹

Vor Frue Kirke

Hvor Københavns Domkirke ligger, har der været kirke siden 1100-tallet. Kirken har altid været viet til Jomfru Maria og kendt som Vor Frue Kirke. Men kirken er brændt ned og genopbygget flere gange. Året efter englændernes bombardement af København i 1807 blev det ved kongelig resolution bestemt at Vor Frue Kirke skulle opføres på ny. Arkitekten C.F. Hansen, der også var formand for kirkebygningskommission, tegnede den antik-inspirerede nybygning. Thorvaldsen fik ansvaret for kirkens skulpturelle udsmykning, ligesom han samarbejdede med C.F. Hansen om Christiansborg Slot og Slotskirke, Råd- og Domhuset, m.v. Pinedag 1829 blev Vor Frue Kirke indviet. Thorvaldsen blev i 1844 bisat fra kirken. Siden 1922 har Vor Frue Kirke været domkirke i Københavns stift.

Tradition og konvention har villet at Thorvaldsen-forskningen og -formidlingen i langt overvejende grad har været koncentreret om hans klassisk-mytologiske værker, portrætterne og de historisk-nationale monumenter

I den guldbelagte niche over alteret står den 3,5 meter høje *Kristus-statue*. Den tyske arkitekt Leo von Klenze fremhævede i 1824 statuen af den opstandne som et mønster på tidssvarende, kirkelig skulptur.² I 1896 karakteriserede en amerikansk kildestatuen som "(...) den mest perfekte *Kristus-statue* i verden".³ 100 år senere er statuen blevet beskrevet som "(...) indbegrebet af århundredets forestilling om guden, som var steget ned i menneskelig skikkelse" og "(...) en af den protestantiske verdens mest kendte fremstillinger af emnet."^{4,5} Antallet af reproduktioner efter statuen er nærmest uoverskueligt.

Tradition og konvention har villet at Thorvaldsen-forskningen og -formidlingen i langt overvejende grad har været koncentreret om hans klassisk-mytologiske værker, portrætterne og de historisk-nationale monumenter. Der er primært taget afsæt i samlingerne på Thorvaldsens Museum, og perspektivet har især været biografisk og genre- og stilorienteret. Roms betydning er blevet understreget igen og igen, både fordi Thorvaldsen boede og arbejdede i Rom i næsten fyre år, og fordi den unge kunstnergenerations møde med antikkens og renæssancens univers resulterede i et væld af kunstneriske, kunstteoretiske og museale nyskabelser.

Til sammenligning har Thorvaldsens kristne ikonografi generelt været underbelyst. Enkelte studier fra 1880'erne og 1920'erne havde blik for denne gruppe af værker. Det gjaldt også udstillingen i Vor Frue Kirke i 1996 og den tilhørende publikation *Omkring Thorvaldsens Kristus*. Udstillingen "Hvide Krist. Thorvaldsens religiøse motiver" (2007) var det første initiativ til på Thorvaldsens Museum at formidle kirkeværkerne og deres indhold samt deres betydning inden for rammerne af Thorvaldsens samlede virke. I min fortsatte forskning i kirkeværkerne har jeg fastholdt titlen "Hvide Krist", som er hentet i Grundtvigs mindedigt *Albert Thorvaldsen* (1844). Men det var først på et senere tidspunkt at Grundtvigs syn på kristendom og liturgi blev en af de bærende inspirationskilder til en æstetisk-liturgisk analyse og nytolkning af *Kristus-statuen* og den øvrige del af Thorvaldsens værkensemble i Vor Frue Kirke.

Kunst og kristendom

Det empiriske grundlag for mit forskningsprojekt Skulptur, betydning og eksistens: Bertel Thorvaldsens kirkeværker var fra begyndelsen givet i og med de relevante værkers overlevering i både kirkelig og museal sammenhæng. Men tidligt stod det klart at analysen og fortolkningen kunne få en særlig dimension hvis jeg fokuserede på Thorvaldsens statuer og relieffer i deres stedspecificitet. Samt hvis jeg inddrog de brugs- og betydningsmæssige

Vor Frue Kirkes apsis med Thorvaldsens relief *Vandringen til Golgatha*. Sammen med reliefferne *Indtoget i Jerusalem*, der er placeret på vestfacaden bag søjlerne, og *Nadverens indstiftelse* fortæller også dette relief om, hvad der skete i ugen forud for Påskedags skelsættende begivenhed - og for Kristi tilsynekomst foran disciplene søndag efter Påskedag. Den dag der også betegnes som Hvide Søndag. Foto: Jakob Faurvig 2012

→

Vor Frue Kirkes gavlfelt med Thorvaldsens Johannes Døber-gruppe. Johannes Døber-skikkelsen er vist prædikende i ørkenen, omgivet af mange forskellige typer mennesker. Gruppen er prototype på en menighed, og i Det nye Testamente omtaler Johannes flere gange sig selv som Jesu Kristi forløber. Foto: Jakob Faurvig 2012

forhold som værkerne oprindeligt var tænkt at skulle imødekomme, og som de alle, på nær reliefferne *Jesu dåb* og *Nadverens indstiftelse* til henholdsvis dåbsværelset og skriftestolen, til stadighed indgår i. Derfor lå der en udfordring i at mediere mellem en æstetisk og kunsthistorisk tilgang på den ene side og en række teologiske, herunder kirkehistoriske, emner på den anden side.

Ved Afdeling for Kirkehistorie på Teologisk Fakultet, Københavns Universitet har forholdet mellem kunst og kristendom fra begyndelsen af 00'erne udgjort et selvstændigt og stærkt profileret forskningsfelt.⁶ Forskningen har været af tværfaglig karakter med særligt fokus på middelalder og tidlig moderne tid.

Den amerikanske teolog Richard Viladesau har om forholdet mellem kunst og teologi sagt: "Ligesom en teologisk tekst kan kunst have to forskellige, men komplementære funktioner. For det første kan studiet af kunst tjene som et vigtigt element i teologihistorien. (...) For det andet kan kunst, netop som kunst betragtet, ses som en måde at reflektere over og legemliggøre kristne ideer og værdier på, således

konstituerende en form for teologi."⁷ En pointe som denne har inspireret mig til, med afsæt i en indledende fænomenologisk analyse af Thorvaldsens værker i Vor Frue Kirke, at foretage en række delanalyser af ikonografisk og historisk-semantisk karakter. Undervejs inddrages bl.a. Bibel-indskrifterne i kirkerummet og udvalgte nytestamentelige tekster.

Men bag disse vinklinger er der en anden og mere grundlæggende præmis: "Kunstværket kan slet ikke isoleres fra (...) de tilgangsbetingelser, hvorunder det kommer til syne; og hvis værket alligevel isoleres på denne måde, resulterer det i en abstraktion, der reducerer dets egentlige væren."⁸ Når den tyske hermeneutiker Hans-Georg Gadamer's pointe overføres til den situation i hvilken Thorvaldsens *Kristus-statue* træder frem fra Vor Frue Kirkes apsis, betyder det at statuen selv er en del af det rum også betragteren er en del af. Og det er her statuen bliver til og vinder betydning for det menneske der nærmer sig den. At sanse og opleve Thorvaldsens udsmykning er ikke nødvendigvis udtømt i nuet, men kan blive til erfaring der integreres med betragterens subsidiært gudstjenestedeltagerens livs-

“

Det var først på et senere tidspunkt at Grundtvigs syn på kristendom og liturgi blev en af de bærende inspirationskilder til en æstetisk-liturgisk analyse og nytolkning af Kristus-statuen. Derfor lå der en udfordring i at mediere mellem en æstetisk og kunsthistorisk tilgang på den ene side og en række teologiske, herunder kirkehistoriske emner på den anden side

”

Detalje af Thorvaldsens Kristus-statue i Vor Frue Kirke. Den monumentale og på mange måder kraftige og muskuløse Kristus-skikkelse er udstyret med kødfulde hænder og fødder. Det er i overensstemmelse med den ny-klassicistiske doktrin, som den tyske arkæolog Winckelmann definerede. Men naglemærkerne og lansemærket i figurens torso afslører at der er tale om den opstandne Kristus. Foto: Jens Lindhe 2007

situation og -sammenhæng. Derfor er det for min analyse og fortolkning essentielt at inddrage det specifikke kirkerum såvel som gudstjenestefejringen med dens ritualer.

Historie, kunst og ritual

Med inspiration fra den analogi som forfatteren til en af de tidligste skulpturteoretiske afhandlinger, Benvenuto Cellini (1500-1571), drager mellem billedhuggerens og betragterens behov for flere synsvinkler for at kunne erfare statuen, har jeg anlagt i alt otte indgangsvinkler på mit emne. Fremstillingen har en tematisk opbygning. Hovedtesen er, at Thorvaldsens *Kristus-statue* i Vor Frue Kirke repræsenterer et kirkekunstnerisk nybrud.

Som værkgruppe fordrer kirkeværkerne, på linje med anden kunsthistorisk empiri, også forskellige former for historisk-arkivalske undersøgelser. Mine undersøgelser har bl.a. kastet mere lys over værkernes tilblivelseshistorie og Thorvaldsens mæcenatforhold, herunder betydningen af hans allertidligste støtter og bayerske kontakter. Men *Kristus-statuen* kalder efter min opfattelse også på en redegørelse for hvordan guds billedets eksistensberettigelse og funktion er blevet forstået i den kunstteoretiske og kirkehistoriske diskurs, og hvordan Thorvaldsens Kristus-fortolkning relaterer sig til den kunsthistoriske tradition for Kristus-fremstillinger. Derfor inddrager jeg bl.a. de med Thorvaldsen samtidige filosoffer J.G. Herder og G.W.F. Hegel, og jeg diskuterer Thorvaldsen *Kristus-statuen* i forhold til eksempler på antik Zeus-ikonografi og forskellige kristne billedtraditioner.

Som allerede nævnt skyldes navnet "Hvide Krist" til *Kristus-statuen* Grundtvig. Præges Grundtvigs tænkning og forfatterskab kun sporadisk af en

vis interesse for billedkunst, fandt hans teologi udtryk i mange genrer, herunder i *Den christelige Børnelærdom* (1868) og i talrige salmer. I bogens sidste kapitel, 'Kirkeværkerne i gudstjenestens rum', inddrager jeg – foruden Kierkegaards manuskripter (1847-1850) til taler ved fredagsaltergangen i Vor Frue Kirke – dels Grundtvig, dels Ritualbogen som udgangspunkt for en analyse af de bevægelsesmønstre, den gestik og de ritualord der indgår i nadverfejringen.

Grundtvigs teologi har sat sig tydelige spor i Ritualbogen af såvel 1912 som 1992, og på den baggrund vil jeg fremhæve betydningen af Kristi fredshilsen. Hvor Kierkegaard tydeligvis var fokuseret på 'KOMMER TIL MIG' på *Kristus-statuens* sokkel, tilfører 'Fred være med jer!' en særlig dimension til Thorvaldsens samlede udsmykning af Vor Frue Kirkes apsis og skib – og til menighedens erfaring af gudstjenesten.

Noter

1 Endnu i Thorvaldsens levetid blev kirken sammenlignet med et museum, jf. brev fra kirkebygningskommissionen af 8. juli 1828 til Thorvaldsen, <https://arkivet.thorvaldsensmuseum.dk> **2** Leo von Klenze, *Anweisung zur Architektur des christlichen Cultus* (1824), Nördlingen 1990, 24. **3** Her citeret fra [https://en.wikipedia.org/wiki/Christus_\(statue\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Christus_(statue)), note 1. Kildens navn er Fanny E. Coe, men det er ikke lykkedes at identificere kilden nærmere. **4** Ulla Kjær & Poul Grindner-Hansen, *Kirkerne i Danmark* (bd. 1-2). *Den protestantiske tid efter 1536*, bd. 2. København 1989, 123. **5** Mikkel Bøgh, Thorvaldsen, København 1997, 53. **6** Primært under ledelse af lektor Nils Holger Petersen. **7** Richard Viladesau, *Theology and the Arts. Encountering God through Music, Art and Rhetoric*, New York 2000, 124. **8** Hans-Georg Gadamer, *Sandhed og metode* (1960), København 2007, 114-115.

Om Ny Carlsbergfondets Forskningsinitiativ

Ny Carlsbergfondets Forskningsinitiativ blev iværksat i 2010 til støtte for kunstvidenskabelig forskning. Stipendiaterne tilknyttedes et dansk kunstmuseum og ansættes formelt på et universitet. I alt 41 stipendiater er i fuld gang eller har afsluttet deres projekter rundt om på landets museer. I 2018 modtog 12 nye ansøgere et stipendium. Forskningsinitiativet omhandler kunstvidenskabelige problemstillinger i bredeste forstand, for så vidt som de har betydning for de ansøgende museers virke. Det kan være traditionel kunsthistorisk/-teoretisk forskning, men også omfatte andre problemstillinger ifm. museets virke i samfundet i øvrigt, eksempelvis strategi, kuratering, markedsføring og kommunikation/formidling. Der uddeles henholdsvis ph.d.- og postdoc-stipendier samt individuel projektstøtte.

“

*At sanse og opleve Thorvaldsens udsmykning er ikke nødvendigvis
udtømt i nuet, men kan blive til erfaring der integreres med
betragterens subsidært gudstjenestedeltagerens
livssituation og -sammenhæng*

”